

ALISHER NAVOIYNING “SAB’AI SAYYOR” DOSTONIDA IKKINCHI IQLIM HIKOYATINING BADIY TALQINI

Shokirjonova Sug‘diyona Bekzod qizi
Xalqaro innovatsion universitet talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20917941>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning “Xamsa” turkumiga kiruvchi “Sab’ai sayyor” dostonidagi ikkinchi iqlim hikoyatining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi va ramziy ma’nolari tadqiq etiladi. Hikoyat qahramoni Zayd Zahhob timsoli orqali inson nafsining inqirozi, hiyla va adolat tarozisi badiiy tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada Navoiyning kosmogonik va muhandislik qarashlarining badiiy asardagi in’ikosi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Sab’ai sayyor, ikkinchi iqlim, Sariq qasr, Zayd Zahhob, nafs, oltin rang ramziyati.

Kirish. Alisher Navoiy “Xamsa” asarining to‘rtinchi dostoni “Sab’ai sayyor” dostonida Sharq adabiyotidagi an’anaviy “Bahrom Go‘r” afsonasini mutlaqo yangi ijtimoiy-falsafiy va axloqiy mezonlar asosida qayta ishladi. Doston “hikoya ichida hikoya” ya’ni qoliplovchi kompozitsiya asosiga qurilgan bo‘lib, undagi yetti iqlim musofirlari tomonidan so‘zlanadigan yetti hikoyat shoh Bahromning ruhiy dunyosini tarbiyalash, uni adolat va komillikka chorlash maqsadiga xizmat qiladi.

Dostonning muhim tarkibiy qismlaridan biri – ikkinchi iqlim musofiri (ikkinchi kun – yakshanba) tomonidan Sariq qasrda so‘zlab berilgan zargar Zayd Zahhob haqidagi hikoyatdir. Ushbu qissa o‘zining falsafiy chuqurligi, syujet chiziqlarining jozibadorligi va ramziy obrazlari bilan doston badiiyatini yuksak bosqichga olib chiqadi.

Asosiy qism.

Ranglar ramziyati va ikkinchi iqlim estetikasi. Navoiy ijodida ranglar shunchaki vizual tasvir vositasi emas, balki chuqur psixologik va falsafiy yukka ega bo‘lgan ramzlardir. Ikkinchi iqlim hikoyati yakshanba kuni, Quyosh yulduziga nisbat berilgan va oltin (sariq) rang bilan bezatilgan qasrda aytiladi. Adabiyotshunoslikda sariq yoki oltin rang an’anaga ko‘ra ulug‘vorlik, hayotbaxshlik, xursandchilik va olijanoblik ma’nolarini anglatadi. Biroq Navoiy ushbu hikoyatda oltin rangining falsafiy transformatsiyasini ko‘rsatib beradi. Agar oltin halol mehnat va bunyodkorlikka xizmat qilsa – u yorug‘likdir. Agar u nafs va ochko‘zlik manbayiga aylansa – insonni ma’naviy tanazzulga, sharmandalikka yetaklaydi. Zayd Zahhob (zargar Zayd) obrazi aynan mana shu oltinning qora kuchiga asir bo‘lgan qahramondir.

Syujet rivoji va falsafiy g‘oyalarining badiiy in’ikosi.

Hikoyat syujetiga ko‘ra, Rum mamlakatida Jamshid zamonida yashagan nihoyatda mohir zargar Zayd yashaydi. U nafaqat oddiy zargarlik buyumlari, balki mukammal muhandislik asarlari yaratishga qodir bo‘lgan daho edi. Shoh unga ulug‘vor, o‘zi yurar mexanik taxt va harakatlanuvchi zinalar yasashni buyuradi.

Bu o‘rinda Alisher Navoiyning badiiy tafakkuri va ilmiy dunyoqarashi ko‘lamini ko‘rish mumkin. Shoir XV asrdayoq o‘z-o‘zidan harakatlanuvchi mexanizmlar, avtomatlashtirilgan qurilmalar tasvirini doston syujetiga kiritgan. Zayd shunday mukammal taxt yasaydiki, undagi qushlar shakli sayraydi, zinalar o‘zi ko‘tariladi. Biroq bu yuksak iste’dod egasi bo‘lgan san’atkorning ichki dunyosida ma’naviy nuqson – nafs illati bo‘y ko‘rsatadi. U taxt ichiga yashirin eshik va xona qilib, shoh xazinasidan oltin o‘marishni rejalashtiradi. Nafs inqirozi va Zayd Zahhob obrazining ziddiyatlari.

Navoiy Zayd obrazini bir yoqlama qora bo'yoqlarda tasvirlamaydi. U avvalo yuksak aql va mahorat egasi. Ammo uning fojiasi – o'z aqlyoti va qobiliyatini yovuzlikka, o'g'rilikka va aldovga yo'naltirganidadir. Zayd zargarlik san'ati orqali shohni ham, xalqni ham hayratga soladi, ayni paytda davlat xazinasini muntazam ravishda talaydi. Bu badiiy tasvir orqali Navoiy insoniyat uchun muhim bo'lgan falsafiy xulosani ilgari suradi: Ma'naviyatsiz aql va odobsiz iste'dod jamiyat uchun eng xavfli quroldir. Zaydning hiylasi qanchalik mukammal bo'lmasin, adolat tarozisi baribir g'olib chiqadi. U yashirin xonada oltinlar o'rtasida qolib ketadi va o'zi yasagan sehrli taxt uning uchun zindonga aylanadi. Bu Navoiyning nafs bandalariga bergan eng buyuk badiiy jazosidir: inson nimaga haddan tashqari ruju qo'ysa, oxir-oqibat o'sha narsaning qurboni bo'ladi.

Adolat va ezgulik tantanasi. Barcha yetti iqlim hikoyatlarida bo'lgani kabi, ikkinchi iqlim qissasi ham adolatning qaror topishi bilan yakunlanadi. Zaydning hiylalari fosh bo'ladi, uning o'rniga halollik, to'g'rilik va qanoat go'zal fazilat sifatida ko'kka ko'tariladi. Shoh Bahrom ushbu hikoyatni tinglar ekan, dunyo boyliklarining o'tkinchiligi, aldov va xiyonatning oqibati voy ekanligini anglab yetishi kerak edi. Navoiy zargar obrazi orqali o'z davri hukmdorlariga va barcha insonlarga xiyonat va nafs yo'lidan qaytish haqida dars beradi.

Xulosa

Alisher Navoiyning “Sab'ai sayyor” dostonidagi ikkinchi iqlim hikoyati o'zbek klassik adabiyotining eng yorqin falsafiy-didaktik namunalaridan biridir. Undagi Zayd Zahhob qissasi shunchaki qiziqarli sarguzasht emas, balki inson ruhiyatidagi tubbanlik va yuksaklik kurashini ko'rsatuvchi ko'zgudir. Shoir yuksak badiiy mahorat, ranglar simbolikasi va o'sha davr uchun fantastik hisoblangan ilmiy-texnikaviy g'oyalarni uyg'unlashtirib, asrlar osha o'z qimmatini yo'qotmaydigan o'lmas asar yaratishga muvaffaq bo'lgan. Maqolada tahlil qilingan badiiy vositalar va g'oyaviy yo'nalishlar Navoiy dahosining naqadar umumbashariy ekanligini yana bir bor isbotlaydi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Navoiy A. To'la asarlar to'plami 10 jildlik 10-jild. Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi 2012. B-23
2. Navoiy A. To'la asarlar to'plami. O'n jildlik. 9-jild. Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi 2012.
3. Navoiy A. To'la asarlar to'plami. O'n jildlik. 5-jild. Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi 2012.
4. Navoiy A. Nasoyim ul- muhabbat.-Toshkent: 2018.
5. Shamsiyev P. Navoiy asarlari lug'ati. Toshkent: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1972.